

Novo gradivo o Govekarjevi vlogi v slovenskem gledališču

(Ob korespondenci Hinka (Nučiča))

V zapuščini dramskega igralca in režiserja Hinka Nučiča (1883—1970) se je ohranilo med mnogimi pričevanji o njegovem mladostnem delu v Ljubljani (1900 do 1912) in o njegovih poznejših vezeh z rodnim mestom tudi 49 dopisov gledališkega tajnika, kasneje intendanta in prvega ravnatelja slovenskega gledališča v Ljubljani, Frana Govekarja. Prva Govekarjeva sporočila so iz leta 1901, poslednje ima letnico 1919. Mnoga od teh pisem imajo le obrobni pomen, posebno značilna pa so tista, ki jih je pošiljal novi gledališki ravnatelj svojemu sodelavcu v prvem obdobju po nastopu nove službe (1908), še bolj pa tista iz jesenskih mesecev 1912, ko se je moral s tega mesta umakniti in je bil Nučič že član zagrebške Drame. Tretja serija, ki je očitno še založena (zapuščino je izročila naši ustanovi pokojnikova vdova, dramska igralka Vika Podgorska s pripombo, da še ni v celoti zbrana) pa so vabila umetniku, naj se vrne iz Zagreba in prevzame vodstvo novega slovenskega gledališča.

Mnoga od teh pisem nam razjasnijo prenekatero podrobnost o razvoju našega gledališča v tistih dveh desetletjih, pomagajo nam osvetliti umetniško in človeško podobo Hinka Nučiča, ki so mu bila pisma namenjena, še bolj zgovorno pa nam pripovedujejo o avtorju pisem, o eni najzanimivejših osebnosti slovenskega kulturnega življenja prvih dveh decenijev našega veka: govore nam o njegovi široko razpredeni dejavnosti, o zavzetosti za slovensko gledališče, ki je bila gotovo izjemna, ne glede na to, ali je bila prav usmerjena ali ne, o njegovi prizadevnosti in mnogostranosti, pa tudi o vzvišenosti, oblastnosti in o tisti njegovi lastnosti, o kateri se je že pisalo in ki jo potrjuje v nekaterih pismih opomba ob koncu: »Smatrajte to pismo za zelo *zaupno*! Spletkariti nočem« — ali: »Naj pa ostane to *tajno med nama*, ker nočem biti ničesar kriv!« — ali: »*A mene ji ne imenujte*, da ne bo kake intrige!«

1

Iz zgodnjega obdobja so se ohranile le tri dopisnice; na dveh je kratko uradno sporočilo, ena od teh, odposlana 19. junija 1901, pa že kaže značilni pokroviteljski ton gledališkega tajnika, ki se je čutil vzvišenega nad mladim članom ansambla:

Za bodočo sezono Vas stalno angažiram in sicer s početkom sezone. Dramat. šolo bo imel g. rež. Verovšek. O začetku Vas obvesti. V kratkem dobite že vlogo iz Viljema Tella. V šolo pa le hodite redno in točno, da napredujete, saj sposoben in zmožen ste vsekakor.

Ta zgodnja sporočila so — vsaj med ohranjenimi — docela osamljena. Prvo pismo je odposlal Govekar Nučiču šele 3. maja 1908, ko njegova prošnja za ravnateljsko mesto formalno še ni bila rešena, imel pa je že vsa zagotovila in podpisal se je »začasni intendant«. Tudi to pismo ne more zatajiti oblastnosti novega šefa, ki obvešča igralca o bližnjem podpisu pogodbe in v zvezi s tem o njegovih dolžnostih, ki so terjale od takratnega člana slovenskega gledališča vsestransko uporabnost in tudi — pokorščino:

Angažujete se za vse leto in morate biti našemu gledališču vedno na razpolago. Seveda se vaš angažmá ne omejuje na nobeno stroko, ker morate igrati vse, kar se Vam dodeli. Sodelovati pa morate tudi v opereti in operi, če treba. Da se Vaši umetniški časti ne bo godila škoda, to se razumeva samo po sebi. Aristokracije pa med igralsko republiko ne sme biti.

Tudi režirali boste. Ako se izkažete sposobnega, igre hitro in dobro uprizarjati, boste režirali mnogo. Tekmovanju se ne bodo stavile nobene meje. Naslovov režiser-skih pa ne bomo delili stalnih, ker je to starokopitnost, ki dela v osebnju le slabo kri.

Po tem pismu se je nekaj zapletlo v zvezi z angažmajem Nučičeve žene, ki je bila gledališka šepetalka. Igralec je očitno napisal svojemu šefu ne prav vjudno pismo, ki je tega razbesnelo. Vse to za naše raziskave kajpada ni pomembno, značilni pa so nekateri odstavki v ostrem Govekarjevem odgovoru, ki ga je napisal ta 25. julija 1908 in ga že samozavestno podpisal »udani Fr. Govekar, ravnatelj«:

Podjetnik predstav je Dramatično društvo, ki plačuje vse člene. Blagajnik naj-bolje ve, ali ima sredstva, ali ne. Razložil Vam je položaj, — sicer pa ga morate poznati tudi sami, če znate misliti spričo znanega postopanja dežele in — dolgov.

Plačujemo Vas vse leto in šest mesecev dobivate po moji zaslugi, dasi ničesar ne delate, 110 K na mesec. A niste hvaležni, nego pisarite taka pisma! Vedno sem Vas smatral taktnim mladim možem, a Vi menda na to grešite. Kdo je iskal pomoči proti meni celó pri gosp. županu? —

Naznanjam Vam torej uradno, da Dramat. društvo stori za svoje člene vse, kar more. Več ni možno! Podpiramo specij. Vas kolikor največ možno. Bodite društvu za to hvaležni!

Ohranil se je tudi osnutek Nučičevega opravičila, datiran 27. julija 1908, da je bil »vedno hvaležen vsem: Dram. društvu in Vam še posebe«, vendar to ni zgolj opravičilo: »Samo vprašanje se mi je usililo, ali ste Vi absolutni naš vodja, ali ne?«, tako je zapisal in ob koncu še skorajda zagrozil: »Menda sem že predolgo Vaš član. Skušal bom, da tudi to popravim in grem po zgledu drugih s trebihom za kruhom.«

Vendar, spor se je brž poravnal, saj je Govekar že 12. avgusta sporočal igralcu v Omišalj na otoku Krku, kamor je Nučič že tista leta pa vse do pozne starosti hodil na oddih, dokaj vzpodbudno novico: igral bo naslovno vlogo v Goethejevem »Faustu«, s katerim naj bi začel Govekar svojo prvo sezono (premiera je bila v resnici šele 19. decembra 1908, začeli pa so z ruskim igrokazom Spažinskega »Gospa majorka«).

Fran Govekar

Hinko Nučič

»To bo za Vas pač najsilnejša vloga, ki ste jo kdaj igrali«, tako je bodril igralca in se hkrati še pohvalil: »S ‚Faustom‘ prehitimo Zagreb, ki ga sploh še nima prevedenega.«

Nekaj dni pozneje (18. avgusta 1908) pa je poslal igralcu na Krk večji del vloge z željo, da bi se že tam lotil učenja. To obširno pismo kaže Govekarja tudi kot zavzetega dramaturga, ki je skušal vlogo igralcu približati s svojimi tolmačenji in z analizo nemškega kritika, ki jo je dobil malo prej v roke in jo je v izvirniku vpletel v svoje pismo; zlasti sklepni del pisma pa kaže tudi Govekarjevo dokaj sodobno pojmovanje odrske interpretacije klasične drame:

Vobče Vam naj dam na kratko še nekaj navodil k tej veliki in težki uloži!

V I. in II. dejanju je dr. Henrik Faust, zdravnik, filozof, profesor itd., bled, izmučen, trpek cinik, kakih 45—50 let star. Torej ne čisto propadel starec brez sile in ognja. Nasprotno, njegov duh je živahen, temperament ognjevit, le telo mu je utrujeno, duša razočarana, srce nezadovoljno. Od III. dejanja dalje, ko je izpil dr. Faust čarobno pijačo večše, pa se Faust docela pomladi, osveži in telesno okrepi, tako da naliči mladeniču kakih 25—30 let!

Ne smete torej misliti na Gounodovega opernega Fausta, ki ga igrajo tenoristi čisto drugače, kakor ga je hotel Goethe!

Predvsem vam polagam na srcé, da odložite ves otlí patos in vsakršno ljubimsko jokavost. Faust je zrel, prezrel mož, da bi javkal in sentimentalno tožil. Njegova boleost je moška, dasi nekako blazirana.

V Monakovem je te dni »Künstlertheater« uprizoril »Fausta« in naslovno ulogo je igral Matthieu Lützenkirchen. V neki kritiki o njegovem Faustu čitam sledeče stavke, ki jih temeljito premislite. [Citira nemškega kritika].

Torej pomnite: tudi mladi zaljubljeni Faust ne sme biti sladek, jokav, patetičen, nego strasten, vroč mož, ki ne zna in ne more več ljubiti platonično.

Učite se torej te uloge tako, da ne zaidete nikdar v deklamatoren patos, nego govorite vedno kolikor možno naravno, prirodno: jezno, ošabno, trmasto, cinično, zaničljivo, strastno, pohotno in vseskoz zrelo moško. Faust ni nikdar petošolski, nego le blag, mehak, dober, kajti niti za hip ne pozabite, da je velikan učenosti!

Da Vam bo prehod od I. in II. dejanja lažji na III., IV. in V. dejanje, zato boste že v prvih dveh dejanjih morali kazati znake poznejše mladostne viharosti. Torej v I. in II. dej. dozorel mož vroče duše, a oslabiljenega, ne propalega telesa; v zadnjih treh dejanjih pa mlad mož vrelega srca in neukrotne telesne sile. To zvezo boste morali naznačiti tudi v svoji maski in gestah I. in II. dejanja. Nastopili torej ne boste takoj spočetka kot siv starček, ki jedva še lazi, — nego le kot mož zrele dobe, bled, kuštravih las in zanemarjene brade. Iste lase in isto brado obdržite tudi v III., IV. in V. dej., a vse lepo pristriženo in počesano. Na obrazu boste imeli spočetka bledoto in nekaj starikavih gub; ta bledota se kasneje povsem umakne zdravi barvi in gube izginejo.

Ako še česa ne razumete, mi pišite! Pazite, da ne zaidete v prepočasen tempo! Skrbite, da dolge svoje monologe zanimivo izbarvate in razživite na ta način, da govorite razne odstavke v različni višini in globini glasu in z različnim tempom ter z raznim dviganjem in padanjem sile glasu. Pazite tudi na umljivost govora ter na pravilno zvezo misli: Interpunkcije so važne! Verzov se sploh ne sme čutiti preveč in zlasti rime naj se kolikor možno izgubljajo v naravnem govorjenju!

Sezono sta preživela skupaj, zato lahko spremljamo Govekarjeve nove dopise šele od pomladi dalje, ko je vodil Hinko Nučič gostovanje ljubljanskega ansambla v Gorici. Dopisi, odposlani v aprilu 1909, kažejo, da je prvi zanos mladega ravnatelja že popuščal, četudi vere vase ni izgubil:

Na obč. zboru so zopet kreketale žabe. Gnusno! Bila je najslabša sezona, imeli najslabše predstave, režija škandalozna, igralci za nič, jaz sem denar zapravljjal, a Roz[man, blagajnik] je živ svetnik... Meni se tudi ta klika! Sami ubijajo vse, kar imamo še...

Počitniška pisma, ki so romala tudi tisto poletje iz Ljubljane na Krk, govore o tem, da si ambiciozni šef slovenskega teatra tudi v vročih dneh ni dal miru. Prebiral je prijave za »dramatično šolo« — oglasilo se je štirinajst gojencev, med njimi pa »dama doslej niti ena. To je značilno za naše razmere«. Razmišljal je o otvoritveni predstavi. »Revolucijska svatba«? (Res so začeli s tem Michaëlisovim »igrokazom«). Navedel je še tri naslove za prve tedne, četrto mesto pa je bilo »rezervirano« za igro brez imena: »Burka za Verovška«. Nučič bo imel posla tudi z opereto. Tudi »dramatično šolo« bo moral voditi, kajti »niti ga. B[orštnikova] niti g. V[erovšek] me nista doslej gledé dram. šole še prav nič vprašala.«

V aprilu 1910 je Nučič spet vodil gostovanje v Gorici in šef mu je tja poročal o zadnji »intendančni« seji: »Sklenilo se je, da imam angažirati vse porabne domače sile, ki reflektirajo na to, iznova pod starimi pogoji.« Sporočilo, ki je spričo tujih članov ansambla vzpodbudno, če je bil poudarek bolj na »domačih silah« kakor na dostavku »pod starimi pogoji«. Da je bolj verjetna druga možnost, da slutiti pripis: »Gaže so dosegle svoj višek pri skoraj vseh članih.«

2

Pisma so zdaj vse redkejša, večidel sta jih izmenjavala sodelavca le v počitniških mesecih. V začetku leta 1912 beremo nekaj ravnateljevih navodil režiserju, pa tudi besede, ki najjavljajo krizo in bližnji konec Govekarjeve druge vladavine v slovenskem gledališču:

Večne afêre in skrbi! — Ubit sem! — Izpumpan! Izmozgan! Prosim Vas, podpirajte me te dni, ko sem za delo čisto nesposoben! Fertig!! — — —

V krizi pa ni bilo samo Govekarjevo vodenje ljubljanskega gledališča, temveč tudi gledališče samo: zaradi gmotnega stanja so že dlje napovedovali celo ukinitve. Govekar sam se je pogajal z osiješkim gledališčem, da bi prevzel tam ravnateljske posle, hkrati pa je igral (še kot šef ljubljanskega gledališča!) posredovalno vlogo med slovenskimi igralci in med zagrebškim intendantom Tresčecem, ki je razmišljal o angažmaju nekaterih od teh, predvsem o Hinku Nučiču. »Dobro bi bilo«, je pisal Govekar Nučiču 6. aprila 1912, »če se vsi še sami ponudite v Zagreb, ker ne maram, da bi se kdaj reklo, da sem hotel ensemble razbiti« [!]. — »V Ljubljani se nič ne gane«, beremo v novem pismu (10. aprila 1912). »Niti seje ni nobene, in občinski svet se ne briga doslej za nič. Jaz hodim vsak dan, po navadi, v gledal. pisarno, ker imam še dela, zaostanke. S 1. majem pa grem na magistrat« — v svojo staro službo, kjer je dobil ob nastopu ravnateljskega mesta v gledališču stalen dopust. Že 25. aprila 1912 Govekarjevo pismo spet govori o nameravanih zagrebških angažmajih, to pot še s pridržki: »Vedno sem Vam pisal, da nikomur ne prigovarjam, naj gre kam drugam, da nočem razbijati ensembela, ker gledališču nočem škoditi. Pisal sem le to, česar me je naprosil Tresčec, ki se je za nekatere člane zanimal. Tresčec pač ni poznal gaž naših članov, ki so v primeri z drugimi gledališči jako dobro plačani.« Tisti čas je bil položaj že manj temen, sklenjeno je bilo, da »drama in opereta ostaneta, opera pa se bo gojila z gosti. Gledališče bosta vodila intendant Dram. društva in tajnik.« Stvar se je torej jasnila: gledališče ne bo razpadlo, ukinjeno pa bo — zadnja štiri leta zelo dobro plačano — ravnateljsko mesto. V tem pismu je Govekar še svetoval — »ostanite v Ljubljani, če se kaj v kratkem ne spremeni«, vendar ne zato, da bi ohranil slovenskega igralca in režiserja slovenskemu gledališču (pod novim vodstvom), temveč zaradi tega, ker so bila pogajanja z zagrebškim intendantom v slepi ulici. Še isti dan pa je dobil Govekar Tresčечеvo sporočilo, da bi angažiral Nučiča (in njegovo soprogo) s tedanjo ljubljansko plačo, ki je znašala 2700 kron letno in po šest kron za režijo (Govekar je imel tisti čas 7200 kron ravnateljske plače, ki jo je plačevala v letih 1908—1912 mestna občina). Še tisti dan je ves navdušen pisal v Maribor, kjer se je takrat Nučič mudil na gostovanju:

Učiti se bo polovico manje! Poleti ne boste begali po svetu, nego imeli gažo in mir! Postanete hrvatski igralec, ki pride v Zagreb ali v Beligrad s penzijo! Truda bo le malo. In nič intrig!

Storite, kakor hočete, ampak jaz bi na Vašem mestu to krasno priliko pograbil ~~in~~ obema rokama. Zdaj Vam je karijera odprta. Ne bodite ljubljanska srajca, ki se ne upa iz domačega gnojišča! Mladi ste, marljivi, energični! Rückova, Borštnik, Polakova ... vsi so napravili srečo

Govekar nagovarja Nučiča, naj sprejme zagrebški angažma (26. aprila 1912)

To je sijajno za 1. sezono!

Učiti se bo polovico manje! Poleti ne boste begali po svetu, nego imeli gažo in mir! Postanete hrvatski igralec, ki pride v Zagreb ali v Beligrad s penzijo! Truda bo le malo. In nič intrig!

Storite, kakor hočete, ampak jaz bi na Vašem mestu to krasno priliko pograbil z obema rokama. Zdaj Vam je karijera odprta. Ne bodite ljubljanska srajca, ki se ne upa iz domačega gnojišča! Mladi ste, marljivi, energični! Rückova, Borštnik, Taborska, Polakova ... vsi so napravili srečo, ko so odšli iz Ljubljane! Zavidam Vas!

Pišite mu torej takoj!

V Ljubljani Vas čakajo le intrige, sovražstvo, nehvaležnost! Skrbinšek in Verovšek rujeta proti Vam povsod. Ali ste brali sinočnji »Narod« in »Slovenca«? Očita se Vam koristolovstvo in oderuštvo lastnih kolegov. »Dan« je tiste vste črtal!

Ne silim Vas iz Ljubljane, ampak če ste sam sebi prijatelj, se pogodite s Treščecem takoj! Jaz bi Vam čestital, če se posreči!

Le se me le Lub. boje! - je ljub je rimski
metrik. Tisti mi učenec, ki ga greje,
vaja s sivostranom in pavito, amfipok
oni, ki ga - ignorirajo. Le učele su,
jo mir. Ter učenje je vredno simpatije.

Lice je bilo vplavalo! Pohvalite
vsega skumera, čestitajte jim, brinite jih
— vsem jim izvijete grobnice svojce! —
Lice je — ch je res velik semestrnik, —
postal je bil vedno bog pravi...
Zato bo še ku prijatelj, svoj neboj človek.
hladi — A — i je ničemarni, ki
je vse zljubljen. Pravite se lastnosti,
je ničemarni — je!

Kar se Lije živuće strani, gre
Lentures vsem, zelo tesno. Proved

Govekar daje nasvete
Nučiču (29. oktobra 1912)

Naj pa ostane to tajno med nama, ker nočem biti ničesar kriv!

Dan za tem, ko je prejel Govekar novo Tresčečevo pismo v zvezi z Nučičevim angažmajem, je igralca (27. aprila 1912) znova vzpodbujal: »Kot Hrvat. igralec imate odprto karijero, v Lj. pa ste navezani le na eno gledališče.« Istega dne je sam »definitivno odklonil« Osijek, bolj natančno: uprava tega gledališča je zavrnila njegovo zahtevo, da bi podpisali pogodbo za tri leta.

Nučič je sprejel. Zadnjega maja se mu je Govekar opravičil, zdaj že »režiserju kr. zemalj. kazališta u Zagrebu«, kakor je zapisal na ovitek, ker ni mogel na njegov »prvi megdan«, hkrati pa je pripisal nekaj nasvetov:

Režije »Leara« pa za sedaj, ko imate z jezikom in z novim ensemblom še preveč dela, nikar ne prevzemajte! Ta igra je ena najtežjih nalog režiserju! Pazite, da Vas ne zavedejo na nevarno pot! Mogoče je tukaj kak namen, ki Vam ni ugoden. Pre-

vidnost!! Želim Vam odkrito vse najboljše, zato Vas svarim pred prenaqlim tempom. Intrige so povsod! —

Vsekakor zanimiv nasvet; Govekar je imel gotovo prav, da je svaril mladega režiserja pred toliko težavnim delom, hkrati pa je nadvse značilen njegov strah, da je v tej ponudbi skrit slab namen, da so mu dali toliko odgovorno delo zgolj zaradi »intrige« (še mesec dni prej mu je zagotavljal, da ne bo tam »nič intrig«), da bi si čimprej polomil zobe...

3

Nučič se je naselil v Zagrebu. Govekar se je vrnil v svojo mirno »magistratno pisarnico«. Vse kaže, da so ju zadnja leta zblížala in Govekar, ki svojega slovesa od gledališkega vodstva ni in ni mogel preboleti, je s pravo naslado poročal nekdanjemu sodelavcu o vsem, kar je bilo narobe ali kar se je njemu zdelo narobe v domačem teatru, odkar so prevzeli vodstvo Matej Hubad, Fran Kobal in Oton Župančič. Spodbujal je novega zagrebškega igralca, naj se temeljito uči jezika, da »ne bodo listi — kakor o Borštniku — pisali, da še po 18 letih svojega bivanja v Zagrebu ne zna hrvaščine«; z veseljem je prebiral ugodne kritike o njegovih nastopih, kajti »Vaša zmaga je tudi moja!«. Nič naj mu ne bodo mar »zavistniki« — »le ničle imajo mir ter uživajo povsod simpatijo«. Lahko je postregel prijatelju s kar najbolj praktičnimi nasveti, kako naj se vede v novem okolju (29. okt. 1912):

Sicer pa bodite diplomat! Pohvalite svoje tekmece, čestitajte jim, branite jih — s tem jim izvijete poslednje orožje! — Stari Fr-ch je res velik umetnik — postal, a je bil vedno brez značaja... Zato bo še Vaš prijatelj, vsaj nekaj časa. Mladi — R-č pa je ničemernež, ki je vase zaljubljen. Izrabite te lastnosti, pa ju imate v žepu! —

Kar se tiče finančne strani, gre dandanes vsem zelo tesno. Povsod je strašna draginja! Živeti moramo vsi skromneje, a že premagamo sedanjo krizo.

Svetujem Vam, da obiskujete vse dramske predstave, da vidite, kaj in kako je kritiki najbolj všeč. Učiti se moramo vsi do groba!

V Lj. imajo sedaj sijajno gledališče. Vedno so čenčali o nujno potrebnih reformah, a zdaj — jih ni. Edini »v« in »u« so izkušali vvesti, a so se — blamirali. Skoraj 1½ repertoirja je mojega! Pomislite, Kobal bo igral celo »Mlinarja«, čeprav je že pred 7 leti napram meni slovesno protestiral! Teorija in praksa!

Začeli so namenoma s klerikalno dramo »Sodnik zalamejski«, ki jo je spisal jezuitski klasik Calderon. A Verovšek je znal le 2 dejanji! Tudi »Št. 17.« je bila popoln fiasko. »Boubouroche« je padel brez vtiska pod mizo. Na »Velikega mrtveca« se je vse jezilo. Vse je bilo prazno. Najlepši uspeh so dosegli s Sudermanovo »Srečo v zatišju«, ki jo je režiral Danilo bolje kot vse drugo Verovšek. Zaničevani Sudermann, ki mi ga je Cankar ogorčen očital kot zločin, je vsaj malo ugajal! Danes igra in režira »Vraga« Skrbinšek. Župančič je nad režijo Verov. že začel obupavati. V nedeljo mi je Zup. sam rekel, da je Danilo veliko boljši režiser ter da je z Ver. velik križ. No, zdaj imajo »nad«-režiserja Kobalove milosti! Mislim, da se ta glorijska že podira. Lopov ne ostane brez kazni.

Tako je Govekar v eni sapi povedal vse, kar se je dalo povedati slabega — o Nučičevih novih zagrebških kolegih (Freudenreichu in Račú) in o svojih ljubljanskih

naslednikov, razvrednotil je Calderonovo dramo, Cankarjevo sodbo, Verovškovo režijo, potem pa tudi orkester, ki da je komaj senca lanskega (Govekarjevega), primadono, ki da kriči, ima »knedel«, skratka »šablonska židovka«, tenorista, ki je »velik revež«, dirigenta, ki je popolnoma neraben, »repertoar, na katerega ljudje strašno zabavljajo... Sam, pravi, se je vsemu odtegnil in ima zdaj tak mir, da se redi in so mu vse obleke preozke...

Čez dober mesec je znova (10. decembra 1912) z navdušenjem sporočal, da »naše gledališče je zdaj že pod psom«, da »to je umetniška era Kobala, Zupančiča in Hubada, treh največjih kapacitet mile majke Slovenije« — in pripisal tej svoji oznaki kar šest klicajev. Na zadnji, osmi strani tega obširnega pisma je še dostavek Govekarjeve soproge Minke: »Bodite veseli, da ste daleč proč od nas! Tukaj je grozno. Človeku, ki ima le malo umetniškega čustvovanja in ambicije, se morajo ježiti lasje. Pa sedaj je vse dovoljeno. Listi brez izjeme so potrpežljivi, kakor še nikdar prej. Vse kritike imajo gg. intendantje pod komando.«

Hinko Nučič pa ni bil edini, ki je moral prebirati nekritična in brez slehernega takta pisana poročila užaljenega gledališkega šefa, ki je zlival ves svoj žolč na novo vodstvo. »Gledališče me strašno zabava«, tako je sporočal v Zagreb, v resnici pa ni imel mirne ure in sleherni priložnost je porabil, da bi razvrednotil svoje naslednike. Ob koncu sezone, ki je bila zanj »vrhunec šmire«, je v pismu svojemu protektorju, bivšemu županu Ivanu Hribarju očrnil profesorja Kobala kot »odurnega gobezdača«, pesnika Zupančiča kot »lahkomiselnega bohema« in uglednega glasbenika Hubada kot »mojstra skazo«.

4

Sezona pa se res ni prav srečno končala. Kljub neprijetnim lastnostim, ki jih razodevajo navedena pisma in kljub temu, da je precenjeval svoje repertoarne poglede in hkrati podcenjeval slovensko gledališko občinstvo, je Govekar vendarle res znal »uvaževati razmere« in spretno krmariti »podjetje«, kakor je rad imenoval domači teater. Zdaj se je znašlo »podjetje« znova v zagati, ki je še bolj kakor pred letom ogrožala obstoj. Tako je prišlo do načrta, naj bi iz Zagreba reševali ljubljanski gledališki voz, intendant Tresčec se je pripeljal v slovensko prestolnico in — Govekar se je nenadoma spet znašel v ospredju. Pismo Hinku Nučiču, odposlano 1. oktobra 1913, nam daje vpogled v takratna dogajanja:

Znano Vam je iz hrvat. listov, da projektuje g. Tresčec gostovanje hrvat. opere in operete ter tudi drame v Ljubljani. Bil je že tu ter sem ga spremljal okoli vseh merodajnih činiteljev, ki so mu dali povsem prosto na razpolago gledališče z vsem fundom, vso garderobo in rekvizitami. Odprto je le še finančno vprašanje, ki pa se more po obljudi dr. Tavčarja, prof. Reisnerja, E. Kristana in Iv. Štefeta tudi ugodno rešiti, ako zahteve zagreb. kazališta ne bodo previsoke.

Gosp. Tresčec je mislil, da bi nam pošiljal za vsako sredo in četrtek (torej dva dni skupaj) svoje operne ali operetne soliste, mi pa bi dali zbor in godbo. Mi bi seveda rajši dobili vse iz Zagreba, a g. Tresčec dokazuje, da je to 1. nemogoče in 2. predrago. Ker bi Zagreb gostoval v Lj. le 8-krat na mesec ali okoli 50-krat v vsej sezoni, je nam nemogoče vzdržati sloven. filharmonijo. Zaslužila bi premalo zato se je začasno razšla, godci so se razkropili in v Lj. jih je le še nekaj nad 10. Tudi vojaške godbe ne moremo dobiti, dasi smo se ž njo že pogovarjali, ker je vezana na nemško gledališče. Računati

moremo torej zdaj le z zagrebškim orkestrom. Zbor bi se še dal dobiti in izučiti, dasi se bojim, da bi večinoma le kvaril, ker bi mogel imeti premalo skušenj, zlasti režijskih. Bojim se sploh, da se ideja v projektovanem obsegu ne bo dala izvršiti, če že povsem ne pade. Orkester je največja zapreka!

Govekar se je v tem pismu »povsem zaupno« pozanimal tudi za vse materialne podrobnosti, za dnevnice, honorarje, olajšave na železnici, številčnost gostujočega ansambla, izračunal je že dohodek predstav, odštel drobne stroške in računal tudi na majhno mestno podporo. Bil je spet ves ogret, posebej za gostovanja opere in operete. Bolj skeptično pa je gledal na dramske obiske in na Tresčecovo misel, da bi poslal Borštnika za tisto leto v Ljubljano (kar se je potem tudi res zgodilo):

Kar se tiče drame, veste, da je ž njo še večja skrb. Ljubljancanje še slovenske drame ne ljubijo. Hrvatska drama bi smela biti le zelo redka, 2—4 predstave. Več gotovo ne. Ako bi v teh dramah igrala vi in g. Borštnik, sem preverjen, da bi bil uspeh vsaj ugoden. Izbrati bi bilo torej po mojem mnenju le take drame, kjer igrata vidva, ki bi bile izredne dramske sile in morda eno zelo komično. Kakšne imate ženske? Stare dame so velike umetnice, lepe dame pa velike začetnice, kaj ne? —*

Premislite tudi o tem!

Mi gorko želimo, da bi se gostovanje Zagreba kakorkoli omogočilo, ker Nemci preveč triumfirajo in ker bi se naše občinstvo povsem odvadilo slovenskemu gledališču. In pa ta sramota za Ljubljano in za ves narod!

Jaz bi torej zelo rad pripomogel prijatelju Tresčecu do moralne in finančne zmage v Lj., hkrati pa bi — kot mestni uradnik — rad obvaroval Ljubljano sramote. Pri tej moji želji pa me seveda ovirajo finančne težkoče, ki jih upam vendarle premagati s pomočjo g. župana in nekaterih obč. svetovalcev, ako stavi g. Tresčec za naše skromne [razmere] količkaj sprejemljive pogoje. Posebnih dobičkov se v Ljubljani ne more delati, to veste sami. Odreti pa nas g. Tr. tudi gotovo noče; no, in če bi nas tudi hotel, nas ne more, ker se ne damo.

Informirajte se torej o vsem, kar sem Vas vprašal, nemudoma ter mi nato brez odlašanja odgovorite! Zadeva je zelo nujna! Vsaj v 3 dneh pričakujem odgovora.

Še nekaj. G. Tr. misli, da bi poslal v Lj. gosp. Borštnika za dramo stalno za dobo gostovanj. Vodil naj bi tukajšnjo slovensko dramo! A koga? Tu so le še 1. ga. Bukškova, 2. g. Skrbinšek, 3. Danilo, 4. Povh, 5. Juvanova, 6. šola (?). Vse ostalo je odšlo v svet. Ga. Danilova je v Ameriki, Vera v Steyerju, Thalerjeva v Saazu (Žatcu) na Češkem, Bukšek v Osijeku, Molek v Mariboru, Peček in Štrukelj vojaka, Prek v Belem gradu. S kom in kako naj igra tukaj še g. Borštnik? Povejte mu to! S tako dramo on ne doseže ničesar!

G. Kobal je izstopil iz odbora Dram. društva in se je sprl z vsemi. G. Verovšek boleha dalje...

Iznova Vas zavezujem, da o tem mojem pismu nikomur ničesar ne govorite! Skli-cujte se le na hrvatske in sloven. časopise!

Načrti so se uresničili. V sezoni 1913/14 je gostovala v Ljubljani zagrebška Opera in Borštnik je vodil dramske predstave z domačim ansamblom. Operi je Govekar odkrito priznaval »sijajne uspehe«. »Vse blazni za njo«, tako je sporočal Nučiču v novembru 1913, »vstopnice so vedno že teden prej prodane. Gledališče je vselej za

* V vsej sezoni seveda! Več ne.

300 ljudi premajhno.« »Literati« da kuhajo jezo, ker ima Opera večje simpatije kakor Drama, vendar je tudi Borštniku priznaval umetniški repertoar, ki pa seveda ni »uvaževal razmer«:

Tukaj pa tolče g. B. mizerijo in igra najfinejši in najličarnejši repertoar. Če bi ga bil jaz igral, bi me kamenali! — G. Povh je danes prvi režiser in prvi igralec; g. Skrbinšek ima dramat. šolo, ki bo bajè pravcata dram. univerza. V »Dnevu« je pisal, da so bile vse dosedanje šole zanič. A zdaj pride sijajna doba dram. umetnosti. Zdaj zluti čas dramatskim muzam pride!

V Borštnikovem repertoarju tiste sezone je bilo res že na začetku več »nekomercialnih« del (Funtkova »Tekma«, Strindbergov »Oče«, Nušičev »Svet«, Schnitzlerjevo »Ljubimkanje«), vendar ta in taka dela za Ljubljano večidel niso bila več novost; v drugem delu sezone pa je pomešal dramski šef med resnejša dela kar tri Govekarjeva. In zakaj naj bi prejšnjega šefa »kamenali«? Ni težko dokazati, da Govekarjeve krize niso nastajale zaradi »finega« in »literarnega« izbora dramskih del. Znal pa je mojstrsko porabiti sleherni dogodek v tedanjem teatru za zagovor svoje »ere«.

Navedeno pismo je bilo zadnje iz leta 1913; iz leta 1914 se ni ohranilo nič in iz leta 1915 ena sama dopisnica, z žigom vojaške cenzure in s slabo čitljivim datumom, ki jo je odposlal magistratni »nadkomisar« v Zagreb (19. X. 1915?). Tam beremo stavek o klavnih razmerah tistega časa: »V Ljubljani sta zdaj le še Danilo in Vera: to so ostanki naše Talije!«

5

Pač pa je v tistem gledališkem letu veselo živela v slovenski prestolnici tuja muza. Tudi o tem je poročal Govekar (12. junija 1916), čeprav sam očitno ni hodil k predstavam: »Nemci so imeli letos najdaljšo sezono: od 1. okt. do 1. junija: 6 mesecev burke in drame, 2 polna meseca same nove in stare operete. *Kšeft izvrsten!* Vse je norelo! Slovenke in Slovenci so polnili nemške predstave, ki bajè niso bile baš zelo slabe.«

Redka pisma iz teh prvih vojnih let obujajo spomine na sodelovanje, ki se je zdelo obema lepo in uspešno. »Vi morate znati«, je pisal Hinko Nučič 8. junija 1916, »čeprav nisem vesten dopisnik, da kljub temu vedno mislim na Vas in na one lepe čase, ko sva skupno delovala za slovensko Talijo.« Veliko bolj zgovorno pa je pohvalil — »brez samohvale« — svojega sodelavca in nič manj samega sebe Fran Govekar 16. avgusta 1916:

Najlepša hvala za krasne slike, ki mi bodo vedno ljub spomin na moža, s katerim sem uspešno oral trdo ledino slovenske Talije. Zame so bila tista leta najbolj mučna, a rad se jih spominjam, ker so prinesla v življenje tudi mnogo solčnih hipov. Zavedava se menda upravičeno, da sva dvignila slovensko gledališče vzlic vsem zmotam in zaprekam na najvišjo stopnjo v drami, operi in opereti. V repertoarju sva prednjačila celo bogatemu zagrebškemu kazalištu, in če bi bil vsaj $\frac{1}{3}$ dohodkov Vašega zavoda, vem, da bi bilo slovensko gledališče prvo na slovanskem jugu. A z malenkostjo sva delala — brez samohvale lahko trdim — čudeže, ki jih ne znajo niti kopirati. Zato pa se rad spominjam Vaše dragocene delavne sile, ki je neusahno vrela iz Vašega idealizma in Vaše deloljubnosti. Zdaj imate širši delokrog. Zavedajte se, da storite vse za jugoslovansko kulturo, torej tudi za slovensko, kar storite za hrvatsko! Saj morda

niso daleč časi, ko bodo Hrvatje in Slovenci en narod! Kaj se poraja v naročju Usode? Svetovi se stresajo, a kdo ve, je li naše vstajenje pred durmi! Jaz sem poln zaupanja v našo bodočnost.

V drugem delu tega pisma se je pomudil Govekar še ob nekaterih imenih in zapisal ob tej priložnosti spet nekaj ostrih besed na račun sodelavca — to pot mladega Milana Skrbinška, ki se je tisti čas dogovarjal za gostovanje v Zagrebu in je malo zatem tudi res tam gostoval:

Jako prav je, da gostuje g. Sk. v Z. Bo vsaj čital nekaj kritik, in če ga vzamejo, bo imel zelo težko stališče. Njegove bolne domišljavosti bo kar hitro konec. Mi pa se iznebimo intriganta. Če ga angažirajo, dobe ž njim brez dvoma marljivega člana, ki Slovincem ne bo delal sramote. Bo li publiki simpatičen, pa zelo dvomim. Z Vami sploh ne more konkurirati, in mislim, da glede vlog ne bo med Vama nikakih sporov. Torej ne ugovarjati, nego celó podpirati njegov cilj! Tem preje si polomi zobe! —

V »Obzoru« sem čital o članku v »Pesti Naplo«. Madjari so gledali, ko so čitali, da so Slovenci imeli moderno dramo madj. še pred Hrvati! Le večkrat se spomnite svoje domovine na ta način! Naj zve svet, da nismo zadnji!

V maju 1917 je gostovala tudi v Ljubljani skupina članov praškega Narodnega divadla, ki je prirejala ves mesec gledališke predstave na fronti. Najavljeno gostovanje je dalo Govekarju povod za pismo, s katerim je (5. maja 1917) nagovarjal Nučiča, naj bi prišla v goste tudi zagrebska Drama in bil je na vso moč užaljen, da Hrvatov toliko časa ni v Ljubljano: »Ali ni škandal, da nas Zagreb pušča v tej dobi tako grdo na cedilu? Ali ste res sami židje, brez smisla za kulturno vzajemnost? Ali znate le računati? (...) Sramota! To je mnenje vseh Ljubljančanov. (...) Kot na rojaka apeliram zdaj zadnjič na Vas. Kaj, hudiča, sili Zagreb na Reko, kjer jih ne marajo!« Prepričeval je Nučiča, da bi se gostovanje tudi v gmotnem pogledu obneslo: Čehi so dali štirideset odstotkov čistega dobička za Soški fond, šestdeset pa jim je ostalo. Predlagal je, naj bi igrali v Ljubljani ves teden in to ne le Slovenci, temveč »dobri zagrebski igralci«, radi da bomo poslušali hrvaški jezik in vseeno je, kaj bodo igrali. Bil je zelo radodaren z nasveti in ti seveda niso bili brez osti: »... nikar ne krpajte, da bi po šmirovski navadi tragedijnje igrale komične starke ter komiki tragične očete, kakor je to delal Danilo ali Dragutinović na svojih gostovanjih!« Zahteval je vzorne predstave, kajti publika bo najboljša, večinoma inteligenca in častniki. Ob koncu pisma je zbral več informacij o nekdanjih član'h ljubljanskega ansambla in si pri tem spet izposodil Skrbinška, ki »je postal po 'Slovincu' boljši kot marsikak dvorni igralec«.

Hinko Nučič je z vso resnobo prebral to pismo in takoj »storil vse potrebno, konferiral z direktorjem Drame g. Bachom«, mu celo prebral odlomke iz pisma, ki je napravilo tudi nanj »globok vtis« in je zato zaupal Nučiču sestavo repertoarja za sedemdnevno gostovanje. Že 12. maja 1917 je ta o vsem poročal v Ljubljano in priložil tudi seznam del, ki so bila res izbrana z najvišjimi merili. Na prvem mestu je bil »Hamlet«, med avtorji drugih del pa Molière (ali Ibsen) in Byron, Dostojevski in Gogolj, Hauptman in — Kraigher s »Školjko«, ki je Ljubljana še ni poznala, v Zagrebu pa naj bi bila premiera v prvih dneh junija (v resnici je bila šele 1. oktobra 1917). Nučič je pripisal, da ravnatelj Bach uživa ob Kraigherjevi drami in da je njegova izrecna želja, naj se igra ob tem gostovanju tudi slovenska drama, sam pa je »upal«,

da Govekar ne bo imel ničesar proti »Školjki« in da tudi ljubljanska cenzura ne bo delala težav »nam — Hrvatom«. Prav to je upal tudi za Byronovega »Kajna«, vse druge igre pa so tako »dosta *nevine*«. Iz tega pisma tudi izvemo, da je dal tako pobudo za gostovanje hrvatske Drame v zadnjih dveh mesecih že večkrat tudi ljubljanski kinopodjetnik Štefe, vendar ni hotel sprejeti več kakor dveh predstav.

Govekar je v svojem odgovoru omenjal najprej zaplete s Štefetom, mimo katerega seveda ni bilo mogoče iti, zelo odločno pa je tudi zapisal, da bi »Školjke« cenzura deželnega odbora »nikakor ne dovolila, ker cenzura je danes še prav ista kot nekdaj«. Celo za igro »Tretje zvonjenje«, s katero so gostovali Čehi, je vprašal glavar, »ni li pohujšljiva«. Tudi Byronov »Kajn« bi po mnenju nekdanjega ljubljanskega intendanta »našel težkoče, a publiki bi ne bil posebno všeč. Nekaj veselih finih iger bi bolj potegnilo« — take so bile njegove pripombe k vzornemu, vendar za Govekarjeve kriterije, ki jih je vselej povezoval s podcenjevanjem ljubljanske publike, s previsokimi merili sestavljenemu repertoarju.

Nučič je razumno ugovarjal, češ »repertoire je tako izbran, da bo za našo slov. gledališko historijo pravi dogodek« (17. maja 1917), k temu pa je pripisal malo primerno in nekoliko naivno primerjavo z gostovanjem svetovnega cirkusa: »Treba je apelirati tudi na *okoliško* inteligenco in po slov. *mestih*. Spominjam se zelo dobro, kako so svoj čas prihiti Slovinci iz vseh naših slov. krajev, ko je 'Bufalo Bill' prišel za 1 dan v Ljubljano.«

Z umetniškim gostovanjem, kakršnega si je zamislil Nučič, ni bilo nič. Pisma govore o zapletih in tudi o spletkah, široko zasnovana misel se je sprevrgla v načrt za dvodnevno gostovanje s Strindbergovo in Petrovićevo igro, pa brez sodelovanja Borštnika in Nučiča, kakor je ta sporočal na dopisnici 6. julija 1917; vendar tudi tega načrta niso izpeljali. Člani »kraljevskega hrvatskega gledališča iz Zagreba« so nastopali v Ljubljani šele v avgustu 1917 z »glasbeno-dramatičnimi večeri«.

6

Zadnja serija pomembnejših Govekarjevih pisem Hinku Nučiču je iz časa, ko so pripravljali v Ljubljani — še pred koncem prve svetovne vojne — obnovitev slovenskega gledališča. Nučič pripoveduje v svoji »Igralčevi kroniki« (III, 1964, 20), da mu je poslal Govekar v sezoni 1917-18 v imenu direktorija Slovenskega gledališkega konzorcija »nič manj kot 27 pisem, ki so shranjena v mojem arhivu«, vendar teh pisem v zapuščini, ki je prešla v letu 1971 v SGM, žal ni bilo. Ohranila se nam je le fotokopija enega od teh, gotovo enega najpomembnejših, ki ga je Nučič deloma objavil v navedeni knjigi, v NUK (kserokopija v SMG) pa je tudi Nučičev odgovor na eno izmed prvih vabil. To vabilo je poslal Govekar, kot razberemo iz Nučičevega odgovora, že 22. decembra 1917 in ta je v nekoliko zapoznelem odgovoru (30. januarja 1918) pozdravil »lepo in hvalevredno delo, da zopet oživetvorite Slov. gledališče v Lj.«, v tem obširnem pismu pa je tudi trezno razložil svoje pomisleke:

— Pa predvsem, moralo bi biti resnično nekaj stalnega, ta naš bodoči »slov. theater«, da bi se človek drznil koga nagovarjati za Ljubljano in priporočati jo. Saj se še spominjate, ko je prišel april in maj, mi nismo niti vedeli, če smo živi ali mrtvi, ali naj se prištevamo umetnikom ali propalim eksistencam. — In oprostite mi — ali jaz niti danes ne vidim boljše bodočnosti v Ljubljani, dokler ne vzame gledališče v svoje roke mesto samo, ali dežela, pa da ga uredi precizno, kakor vsaki državni,

deželni ali mestni kulturni zavod. Naše bodoče gledališče mora imeti svoj stabilni penzijski fond, svojo bolniško blagajno, svoj lastni izučeni tehniški personal, svojega domačega gled. mojstra, svojega domačega scenografa (morda g. H. Smrekar), svoj atelier za dekoracije in svojega slikar. mojstra. A najpreje se mora povečati ljubljanski oder in modernizirati — morda »Dreh«- oder — »senkbare Bühne«. — Ako se gledališče na novo oživi, potem se mora tudi izpopolniti v vsakem oziru, vendar ne morete servirati publiki zastarele nemoderne dekoracije, one famozne »prospekte«, ki so danes nemogoči. Danes igra »Rundhorizont« glavno ulogo, razne »fronte«, »plastika« v drevju, oknih, vratih obokih i. t. d. Mora jo se nabaviti razne preproge, trava, snijeg, stepa, parket, rokoko preproga, razne platnene preproge, ki bi predstavljale dvorišče, cerkveni tlak, leseni pod, kamnito ulico i. t. d. naprimer: zemljo! —

Kraj vsega mora imeti bodoče naše gledališče tudi svojo mizarsko delavnico izven gledališča, kjer se bodo izdelovali razni okviri za dekoracije, razne mobilije (tapetar gledališki), drevje in razna popravila dekoracij.

Pred vsem treba urediti v našem bodoč. gledališču tudi vprašanje odrovske rasvetljave po najnovejšem vzoru. Treba nakupiti razne reflektorje, obločnice i razne aparate. Plastična dekoracija zahteva tudi moderno rasvetljava, ki zahteva nešteto aparatov. —

Morda porečete, to je pretjerano, ali moje je mnenje, rajše ničesar ne začenjati ako ni v velikem stilu in na popolnoma zdravem, čvrstem, skalnatem temelju. Polovičarstva in branjevstva smo imeli do sedaj dosti in preveč. Kakor hitro bomo vse to imeli, dobili bomo tudi moči in svoj domači naraščaj, kajti narod bo uvidel da bo naše novo gledališče reprezentant prave in popolne gled. umetnosti z veliko bodočnostjo, s sigurno eksistenco in naši mlajši bodo z veseljem in z neoskrunjenimi ideali hiteli njemu v naročje, in nihče se ne bo več sramoval igralskega stanu. Svakomur bo jasno, da se od sedaj ne bodo samo »diletanti za šalo ali za veselje teatra igrali« — nego da dobi slov. narod konečno vendar resnično umetniški kulturni hram boginje Thalije.

Kadar bodo vse te predpriprave odobrene od bodisi onega bogatega konzorcija, ali dežele, ali mesta Ljubljane, kadar bode zasigurano našemu gledališču trajno in stalno življenje, z onim hipom morete s pravico zahtevati nazaj vse slov. gled. igralce, naravno tudi mene, ki Vam bom prvi i drage volje prihitel v pomoč, da oživimo in moderniziramo, kar so »grobokopi« pokopali. — Vi znate, gospod Govékar, da sem Vam vedno zvesto stal na Vaši strani, da sem vedno točno vršil svoje dolžnosti, ali Vi vendar ne morete postati na enkrat moj »neprijatelj«, ki bi zahteval, da krasno pozicijo, ki jo zavzemam na I. hrv. pozornici, na krasno v vsakem oziru urejenem gledališču, kjer me čaka še lepa bodočnost — da sedaj vse to zavržem in se vrnem v Ljubljano na gledališče, ki visi v zraku. Vi ste mi bili vedno moj prijatelj in dobrotnik, pa sem prepričan, tega ne boste zahtevali od mene, ker to bi značilo iti s konja — na psa. — Pa celo s manjšimi gažami, nego smo v Zagrebu, ste pisali. — Ne! — To ni Vaša »ozbiljna riječ«. — In da bo malo dela?! Poznam jaz ljublj. delo. Noč in dan smo se mučili vedno — zlasti Vi in jaz. — Dela bo toliko kot še nikoli. Zidati bomo morali vse iz temelja in pošteno. Jaz sem pripravljen na to delo, ali tako delo se mora tudi dostojno plačati. Ne govorim samo v svojem imenu, nego v imenu vseh bodočih članov slov. gledališča, kajti samo na ta način boste dobili dobrih in uglednih delavcev umetnikov in sebi naklonjenih pristašev.

Tak je osrednji del Nučičevega pisma, v katerem je 30. januarja 1918 na osmih straneh trezno razložil svoje poglede na organizacijske probleme, umetniško podobo in tehnično ureditev bodočega slovenskega gledališča. Vendar Govekar ni odnehal. V Nučičevih spominih izvemo, da so bila v vabilih vznesena gesla: »Domovina je potrebna Vaše pomoči v teh zgodovinskih časih! Vi ji morate pomagati!« Edino od teh pisem, ki se je ohranilo v fotokopiji v SGM in ga je Nučič delno objavil že v Igralčevi kroniki, je bilo odposlano 12. aprila 1918; to je prošnja in skorajda grožnja obenem:

Zdajle gre pa zares: Vprašam Vas tretjič in zadnjič: Ali in pod kakšnimi pogoji sprejmete angažma pri nas? Odločite se v par dneh in mi odgovorite jasno kot poštenjak, brez pokristva in dvoumnosti, tako kakor odgovarja prijatelj prijatelju!

Sezona se otvori 15. sept. ter bomo v Lj. igrali do 15. maja; nato 2 meseca gostovanja, končno do 1. sept. počitnice.

Angažman bo vseletni. Razume se, da sklenem z Vami pogodbo na več let: Vašo sedanjo gažo (kakor gaže vseh članov Vašega kazališta) poznam do filira, ker imam uradni seznam vseh gaž. Ko zvemo od dežel. odbora, za katero dobo dobimo gledališče v uporabo, Vam lahko povem, za koliko sezon lahko sklenemo pogodbo. To pa velja le za Vas in ne pravite tega nikomur (niti svoji slabši zak. polovici ne!)? Ali ste mož?!!

Bodite pametni in mislite na bodočnost! Jaz ne bom dolgo vlekel vodstva; potem prevzamete lahko vse vodstvo Vi kot moj zvesti oproda, jaz pa ostanem vedno Vaša desna roka, kakor ste mi bili Vi! Nučič! Domovina vas kliče! Vse je prepričano, da le midva skupaj postaviva zopet gledališče na noge. Spočetka, dokler traja vojna, bo šla trda; a pozneje se razmahneva in ga dvigneva čim najvišje bova mogla. Za začetek so Vaši načrti še neizvedljivi, toda po vojni izvršiva vse ter še več! Jaz sem Vas poslal Hrvatom, a zdaj Vas zahtevam nazaj! Jaz sem Vas naredil za režiserja, za višjega režiserja, za člana bratskega zavoda; srečen sem, da mojega zaupanja v Vas niste nikdar varali in da jaz zaupanja vame nisem varal prijatelju Tresčecu. Vedno Vas je hvalil in vedno Vas je imel rad, čeprav Vam morda tega ni kazal. Zaprt značaj je, a dober človek. Jaz poznam njegovo dušo, njegovo srce. A zdaj ni Tresčec več Vas gospod, in zato Vas — zahtevam nazaj!!

Samo pišite mi svoje pogoje (seveda pametne, ne po hrvaško!), vse drugo se najde! Ali želite poseben naslov? Upravitelj? Vodja? — Vse Vam poskrbim.

Toda vse mora ostati za sedaj strogo najina tajnost. Zadeva pa je silno nujna. Razne spletko se razkadajo hipoma v nič, če le Vi rečete dà.

Danes mi je pisala ga. Irma P. Upam najboljše. Muzike rabimo za vse instrumente. To ji povejte! Primožiču nisem pisal in sploh nikomur razen Vam in njej. Mislim, da bi bil med 3 Vašimi baritoni za nas Bukšek najboljši, ne? Poizvedite takoj kvalifikacijo in osebne vrline in hibe osiješ. pevecv in pevk! Kaj bi bilo s tenorjem Haukinom? Kakšen karakter je kapel. Zuna? S Koroščevo je pač nemogoče delati?! Kako da jo priporoča ga. Irma?! Mi iščemo le res dobrih moči, ne začetnikov in invalidov! Če prevzamem vodstvo jaz, mora biti vse dobro.

Končno se je Nučič res odločil; vendar je zahteval, naj konzorcij izposluje, da ga »v prijateljstvu« razrešijo večletne pogodbe z zagrebško upravo. Tako se je tudi zgodilo, dali so mu proste roke s 1. julijem 1918 (prim. Igralčeva kronika III, 23) in

ohranjeno uradno pismo z glavo Slovenskega gledališkega konzorcija in z Govekarjevim podpisom priča, da je bila 28. junija 1918 odposlana pogodba:

V prigibu se Vam vpošilja pogodbo, katero podpišite in nam jo takoj vrnite. Kakor razvidite iz pogodbe, je glediški konzorcij vse Vaše zahteve in pogoje sprejel.

Vse je bilo sprejeto, sporočeno pa v dokaj hladnem, skorajda nevljudnem uradnem tonu. To pa je hkrati eden poslednjih Govekarjevih dopisov in kolikor se jih je še ohranilo, razodevajo prav tisti stil, ki je tako značilen za vsa obdobja, ko je Govekar prihajal na oblast (1901, 1908, 1918). V septembru 1918 je pisal kot predstavnik Konzorcija o nekaterih personalnih rečeh in pripisal očitek:

Splošno mislijo Čehi, da ste češkim članom sovražnik. To nam z nobenega stališča ni koristno. Hrvatov in Srbov ni dobiti, Slovencev je premalo, torej smo na Čehe danes še navezani.

Hinko Nučič, ki je v Govekarjevih pismih rad podčrtaval posamezne besede ali stavke, je tudi to pot debelo podčrtal besedo »sovražnik« in postavil nad njo rdeč vprašaj, pa tudi besede »Slovencev je premalo« je rdeče podčrtal. Pisma, kakršno je to (Govekar ga je sklenil s stavkom »Le mirno kri!«) — so prav gotovo pomagala k temu, da se je igralec, režiser in umetniški vodja, ki je prišel z najboljšimi nameni obnavljat slovensko gledališče, čez leto dni razočaran umaknil.

7

Epilog vsej tej korespondenci je zadnje ohranjeno pismo, odposlano 12. junija 1919, z žigom Slovenskega gledališkega konzorcija in z dvema podpisoma, od katerih je eden Govekarjev:

Glede na Vaš cenjeni list z dne 11. t. m. si Vam dovoljujemo poročati, da Vaši želji za prireditev poslovnega večera ni mogoče ugoditi, ker je sklep direktorija, da se častnih večerov ne dovoljuje več.

Vendar se Govekar in Nučič nista razšla sprta, a'i pa so se nesporazumi vsaj kmalu spet uravnali. Med dvanajstimi Nučičevimi pismi, ki so se ohranila v Govekarjevi zapuščini in jih hrani Narodna in univerzitetna knjižnica (kserokopije v SGM), so nekatera tudi iz let po tem slovesu. Tako je Nučič, takrat spet član zagrebške Drame, poročal 8. maja 1923 o nameravanem gostovanju z Othellom in Hamletom, ki ga je ljubljanska uprava zavrnila (v času, ko Govekar ni imel več besede), ker »Otela igra g. Levar, Hamlet ne pride na red itd.«. V tem pismu je tudi zanimiv podatek, da je Nučič »sedaj temeljito predelal svojo prvo dramo (po dr. Tavčarju) Antonio Gledjevič«, ki je bila prvič uprizorjena 1907. leta v Ljubljani. Pet tednov je preživel v Dubrovniku, v družbi Iva Vojnovića, pa »sem celo stvar popolnoma izpremenil, — sedaj je drama resnično dubrovniška. —«. Od dr. Tavčarja, pravi, je ostala edino ideja slovanstva, vse ostalo je njegovo. Četrti in peti akt je zavrzel in napisal na novo eno samo, zaključno dejanje. Spremenil je tudi naslov drame, imena oseb, značaje in celo dejanje — kako, tega iz pisma ne izvemo. Avtor je upal, da bo drama v novi obliki še kdaj zagledala »luč sveta«.

Ko je Nučič v začetku leta 1925 vendarle gostoval v Ljubljani in se ob tej priložnosti z Govekarjem nista srečala, se mu je 17. marca 1925 vljudno opravičil in zapisal ob tem nekaj stavkov o nekdanjem skupnem delu:

Ljubljana mi je ostala zvesta v simpatiji in priznanju. Še več. Dala mi je novih moči za bodoče moje delo, ker sem sedaj prepričan, da ves oni veliki trud, ki sem ga vlagal ob Vaši strani za prospeh naše drame in gledališča sploh — ni še pozabljen, da še živi v dušah poštenih ljudi, ki hočejo graditi, ne rušiti. Bili ste mi mnogo let iskren svetovalec, pravičen vodja in prijatelj, pa mi dovolite, da Vam se danes po svojem 25letnem delovanju pristrčno zahvalim za vse one idealno lepe čase, do svojega odhoda v Zagreb, ki sem jih preživel v Vaši družbi sredi ogromnega dela, ki me ni nikoli utrujalo, pač pa je dvigalo vedno više moja krila, k mogočni stavbi naše drame. — Jaz nisem kriv, če sem odšel iz Ljubljane, razmere so bile gnile, Vi to veste.

Tudi pismo, odposlano 30. marca 1929, govori o slovenskem gledališču, ki »smo mu mi z Vami vred, v znoju in brez sredstev polagali temelj« — in še poslednje, — napisano nekaj dni pred novo vojno, 18. marca 1941, ko se igralec zahvaljuje za čestitko in priznanje: »Bodite prepričani, da se tudi jaz spominjam z radostjo v srcu na one lepe čase, ko sem pod Vašim vodstvom rasel in deloval z Vami na korist Slov. gledališča v Ljubljani.«

Tako se prepletajo v teh pismih, ki sta jih izmenjevala Fran Govekar in Hinko Nučič cela štiri desetletja in od katerih jih je šlo mnogo po zlu — priznanja in očitki, vzpodbude in spletke, prizadevanja za boljšo podobo domačega gledališča in za lastni dobrobit — predvsem pa je v njih vrsta dragocenih podatkov in tudi izpovedi, ki nam pomagajo osvetliti čas in ljudi v tistem obdobju, ko je slovensko gledališče prehajalo iz spon ljubiteljstva k resnemu, poklicnemu in umetniškemu delu.

Nouveaux matériaux sur le rôle de Fran Govekar dans le théâtre slovène

L'auteur publie et commente une série de lettres envoyées entre les années 1901—1919 par Govekar, fonctionnaire du Théâtre de Ljubljana à Hinko Nučič, acteur et metteur en scène slovène, ayant surtout travaillé au Théâtre de Zagreb. Les lettres se sont conservées dans le legs de Hinko Nučič, décédé en 1970, et elles sont actuellement en possession du Musée du théâtre slovène. Certaines lettres n'ont qu'une signification marginale tandis que d'autres apportent des détails importants concernant le développement du théâtre slovène avant la première guerre mondiale. Elles nous permettent de mieux comprendre la personnalité humaine et artistique de Nučič et elles nous présente de façon éloquente l'auteur de ces lettres, Fran Govekar qui fut une des personnalités les plus importantes de la vie culturelle slovène pendant les deux premières décennies de ce siècle. Govekar sut adroitement diriger le théâtre slovène et s'adapter aux nouvelles conditions, mais, par là-même, freina la croissance artistique du théâtre. Les lettres les plus importantes pour l'élucidation du développement de notre théâtre sont celles que Govekar envoya à l'époque où il fut directeur du Théâtre de Ljubljana (1908—1912) et surtout celles qui précèdent de quelques mois sa démission. La troisième série de lettres, qui ne sont pas à notre disposition actuellement, date de la fin de la première guerre mondiale lorsque Govekar renouvellait le Théâtre slovène de Ljubljana et invita Hinko Nučič à quitter Zagreb et à revenir à Ljubljana.